

Marijana Hameršak

IMETI SVOJO PRAVLJICO: Vpliv otroka na produkcijo in recepcijo hrvaške pravljice v prvih desetletjih 20. stoletja

Zanimanje za vpliv otroka ter pojem otroka kot aktivnega subjekta in socialnega dejavnika prevladujeta v nekaterih najuglednejših družbenih študijah poznega dvajsetega stoletja. Tak koncept otroka se je v novem tisočletju razširil tudi na druga področja, kot so študij otroške književnosti in zgodovina otroštva. Pričujoči članek bo na osnovi tega trenda skušal prikazati, kako je bil koncept otroka kot aktivnega subjekta v hrvaškem kontekstu na ravni proizvodnje, potrošnje in debate o pravljici artikuliran že v obdobju med obema svetovnima vojnama.

The interest in children's agency, children as active subjects and social actors, prevails in some of the most prominent late twentieth century social studies. This conception of children in the new millennium extended onto other fields such as children's literature studies and history of childhood. Following this tendency, this article will try to demonstrate how the conception of children as active subjects in Croatian context was articulated at the level of production, consumption and discussion of fairy tales already in the period between First and Second World War.

Pravljice niso bile vedno del otroške književnosti. V hrvaškem kontekstu, na primer, so pravljice na področje otroške tiskane književnosti vstopile dolgo po izidu prvih hrvaških leposlovnih knjig (Hameršak 2011). Čeprav so pravljice na Hrvaškem izhajale že v drugi polovici devetnajstega stoletja, so v središče produkcije otroške književnosti vstopile šele med prvo in drugo svetovno vojno. V teh nekaj desetletjih pravljice niso postale le prevladujoči žanr popularne otroške književnosti in kulture, ampak tudi glavni predmet javnega diskurza o otroku in otroški književnosti. V tem članku bomo oba fenomena – produkcijo in recepcijo pravljice v medvojnem obdobju – obdelali z vidika otrokovega vpliva.

Zanimanje za vpliv otroka oziroma otrok kot aktivnih subjektov in družbenih dejavnikov prevladuje v nekaterih najpomembnejših socioloških in antropoloških študijah otroštva in otroških medijev iz zadnjega desetletja 20. stoletja (npr. Buckingham 1993, Corsaro 1988, James in Prout 1990).¹

¹ Za kritični pregled te »nove« paradigme otroka in otroštva v družbenih znanostih in humanistikah glej Ryan 2008.

Donna Eder in William Corsaro ta pogled povzemata takole:

Na otroško socializacijo gledamo kot na kolektivni proces, ki se odvija bolj v javni kot zasebni sferi. S te perspektive otroci in mladina niso le aktivni – temveč družbeno aktivni – udeleženci v pogajanjih z drugimi (odraslimi in drugimi otroci) v skupnih dogodkih, ki so temelj skupinske kulture (Eder in Corsaro 1999: 520).

Pojem otrok kot aktivni družbeni subjekt se je v novem tisočletju razširil tudi na druga področja, kot so otroška književnost in zgodovina otroštva (gl. Maynes 2008, Rudd 2005, Sánchez-Eppler 2008, itd.). Izhajajoč iz tega trenda bomo v članku skušali dokazati, da je bil koncept otroka kot aktivnega subjekta v hrvaškem kontekstu izoblikovan že v medvojni produkciji, potrošnji in debati o pravlji.

Članek se po eni strani osredotoča na pojme otroka v produkciji otroške književnosti, še posebej trivialne literature za otroke, ki je na Hrvaškem cvetela v obdobju med obema vojnama, po drugi strani pa obravnava pojmovanja otroka v sočasnem javnem diskurzu. Na koncu analizira tudi pojmovanja otroka, ki se pojavljajo v multimedijem projektu za otroke (radio, gledališče, časopis), imenovanem *Otroško kraljestvo (Dječje carstvo)*, ki je potekal v tridesetih letih 20. stoletja, in v katerem otroci niso bili le potrošniki (bralci, gledalci, poslušalci, stranke, itd.), ampak tudi aktivni udeleženci (igralci, plesalci, glasbeniki, pisci, itd.).

Pravljice kot trivialna literatura in otroci kot potrošniki

Kot rečeno, so bile pravljice že v drugi polovici devetnajstega stoletja del hrvaške otroške književnosti, vendar je bilo njihovo izhajanje do obdobja med obema svetovnima vojnama na splošni ravni produkcije za otroke le sporadično in marginalno (cf. Hameršak 2011). Pač pa so bile pravljice tako v kvantitativnem kot v kvalitativnem smislu močno zastopane v medvojni otroški književnosti. V tem obdobju so cvetele zbirke prevedenih kot tudi hrvaških pravlji (cf. Crnković in Težak 2002), začela pa se je tudi produkcija serijske trivialne pravljične literature (cf. Majhut 2008, Majhut in Franić 2009). Slednja je še posebej pomembna v razpravah o vplivu otroka.

Produkcija zbirk trivialne literature se je začela že leta 1919, ko je založnik Vinko Vošicki iz Koprivnice začel z izdajanjem knjižne zbirke *Nekoč je bilo (Tako vam je bilo nekoč)*. Slabo desetletje pozneje sta se na knjižnem trgu pojavili še dve zbirki; založnik Kugli iz Zagreba je začel izdajati lastno knjižno zbirko z naslovom *Zgodbe dedka Nika (Priče djeda Nike)*, Nakladni zavod »Neva« pa je uvedel zbirko *V otroškem kraljestvu (U dječjem carstvu)*. Leta 1930 je Pučka nakladna knjižara začela z izdajanjem zbirke *Zgodbe za otroke (Pripovijesti za djecu)*. Vse našete knjižne zbirke so izhajale po več kot leto dni, *Nekoč je bilo* in *Zgodbe dedka Nika* pa celo desetletje ali več. Poleg tega so vse izhajale periodično in bile naprodaj po izjemno nizkih cenah. Leta 1931 je bilo za ceno štruce belega kruha moč kupiti od eno do osem knjižic iz teh zbirk (cf. tabela v Kolar-Dimitrijević 1973: 291).

Kot je razvidno že iz naslovov, so v zbirkah *Bilo je nekoč* in *Otroško kraljestvo* izhajale predvsem pravljice. Kot sta v podrobni analizi knjižne zbirke *Zgodbe dedka Nika* zapisala Berislav Majhut in Dina Franić (2009: 148–149), so pravljice prevladovali tudi v prvem in zadnjem zvezku te zbirke. Z izjemo številnih pravlji

v *Zgodbah dedka Nika* so bile pravljice v zbirkah trivialne literature med obema vojnoma večinoma prevodi.

V desetletjih razcveta trivialne pravljíčarske literature je bilo v porastu izdajanje tako razkošnih kot skromnih slikanic. V tem obdobju so znamenite pravljíce, kot so *Mala rdeća jahalna pelerina*, *Pepelka*, *Obuti maček*, *Janko in Metka* ter *Sneguljčica in sedem palčkov* izhajale kot slikanice v številnih inačicah in pri različnih založnikih (gl. bibliografijo hrvaških slikanic do leta 1945 avtorjev Batinića in Majhuta, 2001: 90–94). Brez pretiravanja lahko rečemo, da so te slikanice skupaj z naštetimi knjižnimi zbirkami pripomogle k uveljavitvi pravljíce kot najbolj posebnega in reprezentativnega popularnega otroškega žanra v obdobju med obema vojnoma.

Usmerjenost v pravljico pa ni bila edina posebnost in novost teh knjižnih zbirk in slikanic. V kontekstu otrokovega vpliva je pomembno poudariti, da so bile te zbirke, kot tudi cenene slikanice, naslovljene neposredno na otroke. Berislav Majhut in Dina Franić sta v zvezi z trivialnimi knjižnimi zbirkami zapisala:

Tokrat prvič ni nobenih posrednikov med založniki knjižnih uspešnic in njihovimi otroškimi bralci. Za tretjino cene dnevnega časopisa (oz. pol dinarja) založbi 'Neva' in 'Pučka nakladna knjižara' vsak teden izdaja novo knjigo. Knjiga je tako postala finančno dostopna tudi otroku in si pridobila popolnoma nov krog kupcev. (Majhut in Franić 2009: 149–150, gl. Majhut 2008: 184–185)

Hrvaška folkloristka Maja Bošković-Stulli (rojena leta 1922 v Osijeku v srednje premožni družini) je v svojih spominih na otroška leta zapisala:

Te knjige so prodajali v kioskih. Bile so cenene knjižice in nisem prepričana, ali so danes sploh še ohranjene. Bile so pravljíce ... Kupovali so mi jih starši, morda pa sem jih kupovala tudi sama, ne vem. Tega se ne spomnim več, spomnim pa se, da sem jih z velikim veseljem prebirala. Imenovala so se *Bilo je nekoč*.²

Neposredna distribucija knjig otrokom pa je terjala tudi uvedbo popolnoma drugačne oblike komunikacije med založnikom in kupcem. Namreč, skozi 19. stoletje, torej še pred uvedbo omenjenih knjižnih zbirk, je distribucija hrvaških otroških knjig temeljila skoraj izključno na trikotniku: založniki – posredniki (učitelji, izjemoma starši) – otroci. Natančneje rečeno, do približno 1880 so distribucijski krogi (Darnton 2002: 12) hrvaških otroških revij in književnosti nasploh delovali prvenstveno kot razširjena učilnica. Z drugimi besedami, kot je pred časom opozoril že Milan Crnković (1978: 160), so hrvaške otroške oziroma mladinske knjige devetnajstega stoletja ustvarjali (urejali, pisali, prevajali, itd.) predvsem učitelji in kateheti, distribuiral pa so jih v šolah, predvsem kot knjige za šolske knjižnice ali nagrade za nadarjene učence ob koncu šolskega leta, za Božič in za Veliko noć. Ilustrirana knjižna zbirka, ki je vsebovala pretežno pravljíce in je začela izhajati v osemdesetih letih 19. stoletja, je kot posrednike med založniki in otroci izpostavila starše (cf. Hameršak 2011: 147–153). Čeprav so relativno bogato opremljene zbirke iz tega časa pravljico uveljavile kot pomemben žanr v hrvaški otroški književnosti in prispevale k gledanju na otroške knjige kot na igrače, so trivialne knjižne zbirke, pravljíce in otroške knjige nasploh šele v obdobju po prvi svetovni vojni začele ponujati neposredno otrokom. Te knjižne zbirke so skratka

² Transkripcija intervjuja z Majo Bošković-Stulli je dostopna v arhivu Inštituta za etnološko in folklorno raziskovanje, Zagreb, Hrvaška (IEF CD 807–808).

uvedle koncept otrok kot avtonomnih potrošnikov oziroma, z vidika založnika, pomembnih ekonomskih dejavnikov.³

Da bi čim bolj zmanjšali tveganje neposrednega naslavljanja otrok, so založniki nekatere teh zbirk naslovili tako na otroke kot na učitelje. Kot pišeta Majhut in Franič (2009: 149) v svoji analizi knjižne zbirke *Zgodbe dedka Nika*, je bilo mišljeno, da naj bi to zbirko, kot tudi zbirko *Bilo je nekoč*, kupovali neposredno otroci, čeprav je bila oglaševana in opremljena (vezana, urejena) kot nagradna zbirka za šolarje. Nek obrobni etnografski zaznamek hrvaške folkloristke Ljiljane Marks (1974: 107) opozarja, da sta se ta dva načina prodaje v praksi dopolnjevala, čeprav sta si bila po Majhutovih besedah (2009: 149) v teoriji nasprotna. Marksova je v svoji rokopisni zbirki zgodb iz Šaptinovec (Slavonija) zapisala, da ji je njen najboljši informator (rojen leta 1914) med svojimi najljubšimi knjigami pokazal knjižico iz zbirke *Nekoč je bilo*, ki jo je v osnovni šoli dobil kot nagrado za pridno učenje.⁴ Prodaja skozi sistem nagradne knjige je tudi kmečkim otrokom omogočala sodelovanje v potrošnji tovrstnih knjig, čeprav v nasprotju z mestnimi otroci srednjega razreda niso imeli žepnine, ki je bila predpogoj za kupovanje trivialnih knjižnih zbirk.

Tak dvojni način distribucije trivialne literature nakazuje, da je bila uvedba pojma otroka kot avtonomnega potrošnika v tem obdobju še v »poskusni fazi«. Drugače rečeno, hkratno neposredno naslavljanje otrok in učiteljev dokazuje, da je uvajanje novega pojmovanja otroka temeljilo na integraciji v obstoječi sistem, in da se pojem otroka kot pomembnega dejavnika ni razvil kot alternativa obstoječim konceptom, ampak le kot dopolnilo.

Intermezzo: Pogovori o pravljičah

Med tako imenovanim dolгим devetnajstim stoletjem so predgovori v hrvaških otroških knjigah (Filipović 1850, Tomić 1866, Vranić 1796), kot tudi pedagoški eseji in članki (Basariček 1870, Trstenjak 1881, Slivarić 1876) vsebovali definicije vrlin in ciljev otroške književnosti. Toda pravljičice so bile z eno samo izjemo (Klaiber 1884) v tem diskurzu le obrobno navzoče. Nasprotno pa je bil v tridesetih letih dvajsetega stoletja diskurz odraslih o otroški književnosti v skladu s prevladujočimi trendi v izhajanju otroških knjig še kako obarvan s pravljičami.

Poleg razlik v tematiki se besedila devetnajstega stoletja od besedil dvajsetega stoletja razlikujejo tudi na ravni argumentacije. Medtem ko so besedila devetnajstega stoletja vztrajala na postulatih zdravega razuma in pedagoških predstavah o otrokovih literarnih preferencah, potrebah in ontologiji nasploh, so bila besedila iz tridesetih let dvajsetega stoletja bolj natančna. Bila so namreč izrazito empirično usmerjena in/ali pa so pogosto vsebovala reference na sočasne znanstvene teorije

³ Razne študije otroških bralcev, ki so jih v tridesetih letih 20. stoletja naredili založniki (cf. Batinić 2004: 25–26, Lovrak 1934: 275, Lovrak 1938: 465), dokazujejo tudi, da pojem otroških bralcev kot aktivnih subjektov ni postal pomemben le na ravni distribucije, ampak tudi na ravni produkcije. Cilj teh študij je bila uskladitev izhajanja otroške književnosti glede na odzive mladih bralcev.

⁴ Rokopis Ljiljane Marks je dostopen v arhivu Inštituta za etnološke in folklorne raziskave, Zagreb, Hrvaška (IEF, rkp. 930).

ali odkritja. To vztrajanje na empiriji oziroma znanosti je izhajalo iz prepričanja, da ima znanost ključ do lepšega otroštva. Po mnenju strokovnjaka za zgodovino otroštva Hughja Cunninghama je bilo to prepričanje

na vrhuncu v poznem devetnajstem stoletju oziroma v prvi polovici dvajsetega stoletja. Po splošno veljavnem prepričanju bi znanost otrokom lahko omogočila boljše življenje; še več, znanost bi lahko razvozlala tudi skrivnosti delovanja otrokovega uma, merila otroško inteligenco, matere učila vzgajati otroke in nudila smernice za vzgojo otrok, ki so razvojno in vedenjsko odstopali od prevladujočih meril (Cunningham 1995: 165).

V hrvaškem kontekstu se je debata o pravljičah začela s člankom »Pravljičice« znamenitega hrvaškega otroškega pisatelja Mata Lovraka. Članek je bil objavljen leta 1932 in je bil prvi v dolgi vrsti pravljičam sovražnih člankov, sprožil pa je tudi debato, ki je trajala celo desetletje. V njej so poleg revialnega tiska sodelovali številni hrvaški ter srbski otroški pisatelji, kritiki in pedagogi, ki so večinoma podpirali teorijo o pravljičah kot delu otroške književnosti.

Zagovorniki pravljič so vztrajali na biološko utemeljeni potrebi otroka po pravljičah. Izhajajoč iz tako imenovane rekapitulacijske teorije, ki se je v hrvaškem kontekstu prvič pojavila na začetku dvajsetega stoletja (Duerr 1911: 196, s.n., 1916: 73–74), so Lovrakovi nasprotniki in zagovorniki pravljič vztrajno zatrjevali, da so pravljičice prava in najprimernejša zvrst otroške književnosti (Božičević 1937: 126, Medanić 1934, Peroš 1937: 243).⁵ Spor je bil na kratko rečeno sledeč: če je ontogenija rekapitulacija filogenije in če so pravljičice v smislu evolucijske antropologije preživeli ostanki primitivnega človeka, je ta zvrst za otroka vsekakor najprimernejši žanr. Ta opuščena teorija, ki je temeljila na namerni interpretaciji še danes veljavne premise, »da se značilnosti, ki so skupne velikim živalskim skupinam, v zarodku ponavadi razvijejo prej kot specifične lastnosti« (Jahoda 2002: 18), je v tistem času veljala za nesporno zaradi že omenjenega popolnega zaupanja v znanost, kar zadeva otroško vprašanje.

Poleg teorije rekapitulacije so zagovorniki pravljič pogosto uporabljali tudi argument, da imajo otroci različnih starosti različne potrebe in da imajo v skladu s tem otroci pod šestim letom starosti (ali kakšnim drugim letom, odvisno od teorije in avtorja) še posebej radi pravljičice (cf. Baugut 1938: 277–278, Božičević 1937: 127–128, Brgić 1937: 72–73, Peroš 1937: 245–247, Popović 1935: 497). Podobno kot teorija pravljičice je tudi otrokovo dozorevanje po stopnjah njihovim argumentom dajalo vtis vsesplošne objektivnosti in naravnosti. Vendar je to le vtis, saj je delitev na razvojne stopnje prav tako socialni in kulturni konstrukt (Jenks 1996: 36–43).

V skladu s pojmovanjem otrokovega življenja kot zaporedja razvojnih faz, kot tudi v skladu s pojmovanjem otroka kot miniaturnega »primitivnega« človeka, so zagovorniki pravljič v tridesetih letih 20. stoletja otroka razlagali kot biološko predeterminirano bitje. Iz tega vidika so bili otrokova domišljija, težnje in dejanja, ki so jim tako vneto pripisovali velik pomen, dejansko odraz naravnega reda, ki z družbenimi odnosi, osebnimi zanimanji in držami ni imel prav nobene zveze.

⁵ Po tej teoriji so kulturne stopnje človeštva »funkcionalno povezane z biološko določenimi fazami posameznikove psihološke zrelosti. Te faze rekapitulirajo mentalne zmožnosti, ki ustrezajo hierarhiji kulturnih stopenj« (Jahoda 2002: 18).

Po drugi strani pa so Lovrakovi ugovori proti pravljicam kot otroški književnosti temeljili na premisi, da pravljice niso kompatibilne z družbenimi in tehnološkimi tokovi moderne dobe. V tem smislu je zelo zgovorna Lovrakova primerjava »stare« in »nove« šole. Prva po njegovem mnenju »ni bila nič drugega kot mračna mučilnica, v kateri otroci **pasivno sedijo** in se mehanično učijo«, medtem ko je sodobna šola »bolj podobna zračni in svetli delavnici, v kateri so otroci kolikor mogoče **dejavni** in kjer svobodno delajo – sprašujejo, raziskujejo in delajo zaključke, vse ob minimalni pomoči učitelja« (Lovrak 1934: 271, poudarki so avtorjevi). Drugače rečeno:

Tradicionalni šolski razred, poln mirnih in molčečih otrok, se je spremenil v delovno skupnost, v kateri se otroci svobodno gibljejo, sprašujejo in predlagajo, in kjer so njihovi organi, čuti, volja, srce in čustva dejavno zaposleni (1934: 271).

V skladu s svojim pojmovanjem moderne dobe in modernih šolarjev kot avtonomnih in dejavnih subjektov je Lovrak svoje ugovore proti pravljicam utemeljeval tudi na lastnih opazovanjih otroškega odnosa do tega žanra. Z naštevanjem lastnih neposrednih opazovanj otrokovih vsakodnevnih dejavnosti (pripovedovanja zgodb, risanja, obnavljanja) in otroške kritike pravljič v eksperimentalnih situacijah (pogovorih z otroci) je Lovrak dokazoval, da se moderni otroci ne zanimajo za pravljico, in si prizadeval za odpravo le-te kot žanra otroške književnosti (Lovrak 1932, 1933, 1938).⁶ Po Lovrakovem mnenju so otroci visoko dejavni in kritični osebki, zato potrebujejo realistično in družbeno angažirano literaturo.

Pravljice na odru in otroci kot umetniki

Pravljičarska debata v tridesetih letih 20. stoletja je zajemala tudi interpretacijo in status Otroškega kraljestva (Zagreb, 1936–41), kompleksnega otroškega multimedijskega (radio, gledališče, časopis) projekta in organizacije, v kateri so bili otroci hkrati dejavni kot potrošniki in kot nastopajoči. Odzivi in veliki uspehi otroških iger na odru Otroškega kraljestva so se v dnevnem časopisu uporabljali kot dokaz priljubljenosti pravljič pri otrocih (cf. Bogner-Šaban 1994: 140), medtem ko je eden od vodij te otroške organizacije v intervjuju zatrjeval, da ni pomembno, ali so otroške igre fantazijske ali realistične, saj predstave z »magičnimi junaki ne morejo škoditi prihodnosti« otrok (Širola, povzeto po Bogner-Šaban 1994: 129).

Čeprav redne tedenske radijske oddaje, gledališke predstave, javni nastopi in časopis *Otroško kraljestvo* niso temeljili le na pravljicah, so bile le-te globoko vsajene v bistvo tega projekta. Tako so na primer gledališko dejavnost Otroškega kraljestva z otroki kot igralci otvorili z igro *Mala rdeča jahalna pelerina* (1938), v naslednjih letih pa so uprizorili še druge slavne in priljubljene pravljice (*Janko in Metka*, *Pepelka*, *Obuti maček*, *Sneguljčica*, itd.) Še več, pravljični liki (princeze, kralji, škratje, vile, itd.) in pravljična (magična) poetika so bili bolj ali manj

⁶ Zagovorniki pravljič so svoje argumente prav tako, čeprav poredko, utemeljevali z neposrednim opazovanjem vsakodnevnih otroških dejavnosti (Medanič 1934) in eksperimentalnih situacij (Brgič 1937: 72–73), vendar so v nasprotju z Lovrakom beležili otrokovo naklonjenost pravljicam. To neskladje dokazuje, da je imel vpogled v otroške dejavnosti le okrasno vlogo, saj ni bil uporabljen kot temelj za argumentacijo, ampak le kot potrditev obstoječih argumentov.

del vsake gledališke predstave članov Otroškega kraljestva. Podrobne beležke o dejavnosti *Otroškega kraljestva*⁷ dokazujejo, da so bile pravljice občasen predmet uprizoritev in debat. Prav tako so se pravljice (za otroke in od otrok) občasno objavljene v časopisu *Otroško kraljestvo*, čeprav je bil ta v prvi vrsti informativni kanal družbe. Nenazadnje je bila tudi sama organizacija Otroškega kraljestva zasnovana kot posnetek pravljичnega sveta. Imela je namreč kralja (Tita Strozziya), njegovega velikega viteza (Mladena Širolo) in številne vdane podložnike (otroke).

Pravljіčni svet Otroškega kraljestva je na prvi pogled še bolj promoviral pojmovanje otroka kot aktivnega subjekta. Kot piše hrvaška teatrologinja Antonija Bogner-Šaban (1994: 117–187) v svoji podrobni zgodovini Otroškega kraljestva je bila radijska oddaja *Ura kraljevskega pripovedovalca* (*Sat Cara Pričala*, 1935–1941) sprva otroška oddaja, ki so jo delali odrasli.⁸ Ko je začel izhajati otroški časopis *Pripovedovalec* (Pričalo, 1936–1941) in je bilo 1936 uradno ustanovljeno otroško društvo z naslovom *Otroško kraljestvo*, pa so večino programa sestavljali nastopi otrok. Otroške recitacije, pesmi, igre in otroške predstave nasploh so postale zaščitni znak te radijske oddaje, medtem ko so pisni prispevki otrok (pisma, pesmi in zgodbe) postali zaščitni znak časopisa. Hkrati s spremembo radijske oddaje za otroke v radijsko oddajo, ki so jo delali otroci, so bili uvedeni otroško gledališče in javni nastopi članov društva *Otroško kraljestvo*. Ti radijski, gledališki in javni nastopi otrok za otroke so bili končni proizvodi društva *Otroško kraljestvo*, ki je prirejalo tudi številne tečaje za otroke (gledališki tečaj, plesni tečaj, jezikovne tečaje, glasbene tečaje, itd.).

Po uradnih virih in izjavah je bilo poslanstvo Otroškega kraljestva voditi in pripravlјati »otroke na avtonomno delo v skupnosti, spodbujati njihovo ustvarjalnost in jih pripraviti do tega, da bodo sami sebe smatrali za odrasle.«⁹ Z drugimi besedami – *Otroško kraljestvo* je vztrajalo na ustvarjalnem in umetniškem doprinosu otroka, tako kot je Lovrak vztrajal na pomembnosti otrokovega intelektualnega in družbenega vpliva. Po drugi strani pa je – podobno kot pri trivialnih knjižnih zbirkah – že sam obstoj projekta *Otroško kraljestvo* temeljil na otroku kot potrošniku. Kot so opozorili številni kritiki¹⁰, je bilo *Otroško kraljestvo* komercialen projekt in sodelovanje v njem ni bilo zastoj. Vsak član je moral obvezno plačati letno članarino, ki je vključevala naročnino na časopis in prost vstop ali popust za obiske predstav. To so bili obvezni prispevki za dostop do produktov *Otroškega kraljestva*. Po drugi strani pa je bila plačljiva tudi udeležba v produkcijah *Otroškega kraljestva*. Namreč, člani, ki so sodelovali v predstavah, so bili izbrani izmed tistih,

⁷ Eden od vodij *Otroškega kraljestva*, hrvaški dramatik in gledališki režiser Mladen Širola, je vodil podroben dnevnik in izrezoval članke o dejavnostih *Otroškega kraljestva*. Dnevnik se nahaja v Arhivu Oddelka za književne in gledališke študije Hrvaške akademije znanosti in umetnosti, Zagreb, Hrvaška.

⁸ To ni bila prva radijska oddaja za otroke na Radiu Zagreb, ki je imel otroke že od vsega začetka za pomembno občinstvo. Oddaje za otroke, ponavadi Grimmove in Andersenove pravljice, kot tudi odlomki iz Bonselsove *Čebelice Maje*, so bili na sporedu že v prvih dneh oddajanja Radia Zagreb, v maju 1926 (Vončina 1995: 57).

⁹ Pričujoči opis ciljev *Otroškega kraljestva* je citat iz pravil organizacije. Dokument je shranjen v Arhivu Oddelka za literarne in gledališke študije Hrvaške akademije znanosti in umetnosti, Zagreb, Hrvaška.

¹⁰ Glej časopisne izrezke v Širolovem dnevniku, ki je shranjen v Arhivu Oddelka za literarne in gledališke študije Hrvaške akademije znanosti in umetnosti, Zagreb, Hrvaška.

ki so obiskovali plačane tečaje. Kot je razvidno iz časopisnih izrezkov o Otroškem kraljestvu¹¹, je bil projekt zavezan vključevanju otrok iz različnih družbenih okolij, vendar sta njegova komercialna naravnost, kot tudi oba glavna medija (radio, gledališče) sodelovanje otrok iz nižjega razreda omejevala na občinstvo, daleč od odrskih luči.¹²

Skratka, otroci so za sodelovanje v Otroškem kraljestvu potrebovali precej več kot le lastno pravljico, če parafraziramo Virginio Woolf in njeno *Lastno sobo*. Če sta bila leta 1928 po Woolfovi glavna pogoja za žensko pisateljstvo petsto funtov na leto in soba s ključavnico na vratih, so bili žepnina, radijski sprejemnik, prosti čas in podpora staršev – skratka vse, česar večina tedanjih delavskih otrok ni imela – osnovni pogoji za aktivno udeležbo v eni najuglednejših oblik otroškega kulturnega udejstvovanja v hrvaški družbi tridesetih let prejšnjega stoletja.

Epilog

Ta kratki pregled opaznejše medvojne hrvaške produkcije in recepcije pravljic se je osredotočil predvsem na pojmovanje otrokovega vpliva. Rečeno je bilo, da je izdajanje pravljic za otroke (trivialna literatura) uvedlo koncept otroka kot avtonomnega potrošnika in pomembnega ekonomskega dejavnika. Po drugi strani pa so se kritiki otroške književnosti oziroma pravljic naslanjali na pojem otroka kot družbenega akterja in aktivnega subjekta. V končni fazi je tudi otroška produkcija pravljic (Otroško carstvo) razvila pojem otroka kot pomembnega kulturnega in ekonomskega dejavnika oziroma kot ustvarjalca in potrošnika hkrati. Vsi ti pojmi in prakse so bili prepleteni tako v trenutnih oziroma naključnih kot v strukturnih razrednih in starostnih odnosih, kar pomeni, da pravljice niso nikoli le lastne, ampak tudi naše in/ali njihove.

Prevod Meta Cerar

Literatura

Basariček, Stjepan, 1870: Pitanje ob uredjenju naših čitanaka. *Napredak: časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži* 11/10, 73–75.

Batinić, Štefka and Berislav Majhut, 2001: *Od slikovnjaka do Vragobe: hrvatske slikovnice do 1945*. Zagreb: Hrvatski školski muzej.

Batinić, Štefka, 2004: *Zabava i pouka dobroj djeci i mladeži: hrvatski časopisi za djecu i mladež od 1864. do 1945*. Zagreb: Školski muzej.

¹¹ Glej prejšnjo opombo

¹² Po študiji Nikole Vončina (1986: 183), ki je bila narejena tik pred začetkom druge svetovne vojne, so radijsko poslušalstvo na Hrvaškem sestavljali predvsem pripadniki srednjega razreda. Radijski sprejemnik in naročnina na radijski program sta bila izven dosega delavskega razreda, kar dokazuje tudi statistika iz leta 1940, ki jo povzema Vončina. Po tej statistiki je bilo na Radio Zagreb naročenih manj kot 600 kmetov, v nasprotju s 30.000 uradniki, obrtniki in drugimi pripadniki srednjega razreda. Radijski poslušalci iz delavskega razreda so bili tako maloštevilni, da jih statistika sploh ni zajela.

- Baugut, Josip, 1938: Kakovu literaturu želi omladina. *Napredak* 79/6, 276–278.
- Bigner-Šaban, Antonija, 1994: *Tragom lutke i Pričala: povijest međuratnog lutkarstva u Splitu, Sušaku, Osijeku i Dječje carstvo*. Zagreb: AGM.
- Božičević, Mato, 1937: O dječjoj knjizi (odgovor na anketu »Savremene škole«). *Savremena škola: časopis za pedagogiju* 11/5–6, 125–128.
- Brgić, Lujo, 1937: Odgovor na anketu o dječjoj književnosti. *Savremena škola: časopis za pedagogiju* 11/3–4, 70–75.
- Buckingham, David, 1993: *Children Talking Television: The Making of Television Literacy*. London: Falmer.
- Corsaro, William, 1988: Peer Culture in Preschool. *Theory into Practice* 27/1, 19–24.
- Crnković, Milan and Dubravka Težak, 2002: *Povijest hrvatske dječje književnosti: od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
- Crnković, Milan, 1978: *Hrvatska dječja književnost do kraja XIX stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.
- Cunningham, Hugh, 1995: *Children and Childhood in the Western Society since 1500*. London i New York: Longman.
- Darnton, Robert, 2002: What is the History of Books. In: David Finkelstein and Alistair McCleery, (ed.): *The Book History Reader*. London and New York: Routledge. 9–26.
- Dürr, Oskar, 1911: Pjesma i priča u životu djeteta. *Napredak* 52/5, 193–245.
- Eder, Donna and William Corsaro, 1999: Ethnographic Studies of Children and Youth. *Journal of Contemporary Ethnography* 28/5, 520–532.
- Filipović, Ivan, 1850: *Mali tobolac: za dobru i pomnjivu mladež naroda srbsko-ilirskoga. I*. Zagreb: Franjo Župan.
- Hameršak, Marijana, 2011: *Pričalice: o povijesti djetinjstva i bajke*. Zagreb: Algoritam.
- Heywood, Colin, 2001: *A History of Childhood: Children and Childhood in the West from Medieval to Modern Times*. Oxford: Polity Press.
- James, Alison and Alan Prout, (eds.) 1990: *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Studies of Childhood*. London, New York and Philadelphia: The Falmer Press.
- Jenks, Chris, 1996: *Childhood*. London and New York: Routledge
- Klaiber, Julius (Buzina, Konrad), 1884: Priča i djetinja duša. *Napredak: časopis za učitelje, uzgojitelje i sve prijatelje mladeži* 25/22, 341–346.
- Kolar-Dimitrijević, Mira, 1973: *Radni slojevi Zagreba od 1918. do 1931*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske.
- Kranjčević, Stjepan, 1938: Nova i stara omladinska književnost. *Književnik: hrvatski književni mjesečnik* 11/10. 511–517.
- Lovrak, Mato, 1932: Bajke. *Narodna prosveta: organ Učiteljskog udruženja* 14/40, 2.
- Lovrak, Mato, 1933: Koje knjige vole naša djeca? Razgovor s književnikom Matom Lovrakom. *15 dana: kronika naše kulture* 3/11, 161–162.
- Lovrak, Mato, 1934: Literatura za djecu i savremena pedagogija. *Učitelj: pedagoški časopis za stručno usavršavanje učitelja i školski život* 14/4, 270–275.
- Lovrak, Mato, 1938: Kakvu literaturu želi omladina. *Napredak* 79/10, 465–468.
- Majhut, Berislav, 2008: Periodizacija hrvatske dječje književnosti i književnosti za mladež od 1919. *Kolo* 18/3–4, 180–212.

- Majhut, Berislav and Franić Dina, 2009: Kuglijev nakladnički niz *Pripovijesti djeda Nike*. In Trpimir Macan (ed.): *Biobibliographica* 3. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 129–162.
- Maynes, Jo Mary, 2008: Age as a Category of Historical Analysis: History, Agency, and Narratives of Childhood«. *The Journal of the History and Youth* 1/1, 114–124.
- Medanić, Lav, 1934: Dječja književnost nalazi se na raskršću ... *Obzor* 75, 84–88.
- Peroš, Vilim, 1937: Uz anketu o dječjoj književnosti. *Savremena škola: časopis za pedagogiju* 11/9–10, 237–251.
- Popović, Cvetko, 1935: Vaspitni značaj bajke. *Učitelj: pedagoški časopis za stručno usavršavanje učitelja i školski život* 14/7, 497–503.
- Rudd, David, 2005: How Children's Literature Exist? In: Peter Hunt (ed.): *Understanding Children's Literature: Key Essays from the second edition of International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. London and New York: Routledge. 15–29.
- Ryan, Patrick, 2008: How new is the »New« Social Study of Childhood? The myth of Paradigm Shift. *Journal of Interdisciplinary History* 38/4, 553–576.
- s. n. 1916: Obnovljene naše školske knjige. III. *Napredak* 57/3, 33–39.
- Sánchez-Eppler, Karen, 2008: Practicing for Print: The Hale Children's Manuscript Libraries. *The Journal of the History of Childhood and Youth* 1/2. 188–209.
- Slivarić, Adam, 1876: O upotrebljavanju basanâ kod nauke. *Školski prijatelj: časopis za promicanje pučkoga školstva* 9/3, 40–41.
- Tomić, Josip, 1866: *Zornica ili zbirka čudorednih i zabavnih pripoviedakah I*. Karlovac: Prettner.
- Vončina, Nikola, 1986: Prilozi za povijest radija u Hrvatskoj. *Zbornik Trećeg Programa*. Zagreb: Radio Zagreb.
- Vončina, Nikola, 1995: Hrvatski književnici i Zagrebački radio (1926–1941). *Republika* 51/7–8, 56–64.
- Vranić, Antun (Vranich, Anton), 1796: Predgovor. In: Joachim H. Campe: *Mlaissi Robinzon: iliti jedna kruto povolya, y hasznovita pripovezt za detczu. I*. Zagreb: Novoszelska slovo-tizka. 1–6.
- Woolf, Virginia, 2003: *Vlastita soba*. Zagreb: Centar za ženske studije. Translated by Iva Grgić.